

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัย เรื่อง “กระบวนการถ่ายทอดความรู้ผักพื้นบ้านจากบ้านแม่ไปสู่บ้านสองเหนือ ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม” มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. เพื่อพัฒนากระบวนการฟื้นฟูและขยายผลพันธุ์ผักพื้นบ้านจากชุมชนบ้านแม่ไปสู่ชุมชนบ้านสองเหนือ
2. เพื่อศึกษาชนิด ลักษณะ ความเชื่อและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตผักพื้นบ้านที่มีในชุมชนบ้านแม่
3. เพื่อศึกษาคุณค่า และมูลค่าที่เกิดขึ้นจากการผลิตผักพื้นบ้านในชุมชนบ้านแม่

โดยผู้วิจัยได้ศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับผักพื้นบ้านที่มีอยู่ในชุมชนซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับดำรงชีวิต นำการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมมาประยุกต์ปรับใช้ในการศึกษาค้นคว้า เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับทีมวิจัย บุคคล ผู้รู้ กลุ่มองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้อง คนในชุมชนบ้านแม่และบ้านสองเหนือ กระบวนการวิจัยทุกกิจกรรมเน้นการมีส่วนร่วมให้เกิดการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจวางแผน ลงมือทดลองปฏิบัติจริงหาทางแก้ไขปัญหา สร้างองค์ความรู้ใหม่ให้ชุมชนได้นำไปใช้ประโยชน์ และสร้างความร่วมมือของคนทั้งสองชุมชนให้เกิดขึ้น ซึ่งสามารถสรุปผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ อภิปรายผล ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะ ในการวิจัยได้ดังนี้

5.1 สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการถ่ายทอดความรู้ผักพื้นบ้านจากบ้านแม่ไปสู่บ้านสองเหนือ ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

5.1.1 ผักพื้นบ้าน

จากการวิจัยในการศึกษาข้อมูลผักพื้นบ้านของแต่ละชุมชน จัดขึ้นในวันเสาร์ ที่ 8 และ 15 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2551 พบว่า

1. ผักพื้นบ้านที่มีอยู่ในชุมชนบ้านแม่

มีทั้งหมด 94 ชนิด แบ่งตามนิเวศน์แหล่งที่เกิดหรือพบ ออกเป็น 4 แหล่ง คือ

- 1) ผักพื้นบ้านที่มีตามบ้านหรือสวน มี 44 ชนิด
- 2) ผักพื้นบ้านที่มีตามนา มี 9 ชนิด
- 3) ผักพื้นบ้านที่มีตามป่า มี 25 ชนิด
- 4) ผักพื้นบ้านที่มีตามน้ำ มี 16 ชนิด

และมีผักพื้นบ้านที่ใกล้สูญหายไปจากชุมชน มี 5 ชนิด คือ 1) อีตู่ไทย 2) ผักก้านตรง 3) ผักสาบ 4) จมูกเอียน และ 5) ผักกูดง่อง และมีผักพื้นบ้านที่หายไปแล้วจากชุมชน มี 4 ชนิด คือ 1) มะอึก 2) ผักก้าม 3) ผักพาย และ 4) มะเขือคิง

2. ผักพื้นบ้านที่มีอยู่ในชุมชนบ้านสองเหนือ

มีทั้งหมด 52 ชนิด แบ่งตามนิเวศน์แหล่งที่เกิดหรือพบ ออกเป็น 4 แหล่ง คือ

- 1) ผักพื้นบ้านที่มีตามบ้านหรือสวน มี 19 ชนิด
- 2) ผักพื้นบ้านที่มีตามนา มี 8 ชนิด
- 3) ผักพื้นบ้านที่มีตามป่า มี 17 ชนิด
- 4) ผักพื้นบ้านที่มีตามน้ำ มี 8 ชนิด

และมีผักพื้นบ้านที่ใกล้สูญหายไปจากชุมชน มี 2 ชนิด คือ 1) ผักชิงวียง และ 2) ผักลิ้มผัว และมีผักพื้นบ้านที่หายไปแล้วจากชุมชน มี 3 ชนิด คือ 1) ผักกูดง่อง 2) ผักกาดย่า และ 3) จมูกเอียน

ชาวบ้านทั้งสองชุมชนมีความเห็นเป็นข้อตกลงว่า ทั้งบ้านแมคและบ้านสองเหนือจะใช้ข้อมูลผักพื้นบ้านร่วมกันไม่แยกข้อมูลออกเป็นแต่ละบ้าน เนื่องจากเห็นว่ามีสภาพพื้นที่ใกล้เคียงกัน มีการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ร่วมกัน คือ แหล่งน้ำห้วยคะคาง อีกทั้งความหลากหลายของชนิดผักพื้นบ้านก็ไม่ต่างกัน

ชุมชนบ้านแมคและบ้านสองเหนือ มีผักพื้นบ้านทั้งหมด 130 ชนิดสามารถจำแนกตามแหล่งภูมินิเวศน์ ออกเป็น 4 แหล่งนิเวศน์ตามแหล่งที่เกิดดังนี้

- 1) ผักพื้นบ้านฐานภูมินิเวศน์น้ำ ส่วนใหญ่เป็นผักพื้นบ้านที่สามารถเก็บหาได้ตลอดปีและบางส่วนจะเก็บได้เฉพาะหน้าฝน มี 21 ชนิด
- 2) ผักพื้นบ้านฐานภูมินิเวศน์นา เป็นผักพื้นบ้านที่เกิดตามทุ่งนา ส่วนมากเก็บได้ในฤดูฝน ยกเว้น ผักสะเคา ที่เก็บปลายฤดูหนาวเข้าสู่ฤดูร้อน ผักที่เกิดตามทุ่งนามี 16 ชนิด
- 3) ผักพื้นบ้านฐานภูมินิเวศน์ป่า เป็นผักที่เกิดตามป่าริมห้วยคะคาง ส่วนมากจะให้ผลผลิตมากช่วงต้นฤดูฝน มี 34 ชนิด
- 4) ผักพื้นบ้านฐานภูมินิเวศน์บ้านและสวน มี 59 ชนิด

5.1.2 ความเชื่อและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตผักพื้นบ้าน

1) ความเชื่อในการผลิตผักพื้นบ้าน

จากการวิจัยในการศึกษาในชุมชนบ้านแมคและบ้านสองเหนือ มีความเชื่อในการผลิตผักพื้นบ้านเพื่อให้ได้ผลผลิตเจริญเติบโตดี ดังนี้

1.1) การพิจารณาผักตามอุปนิสัยของคนปลูก หรือ ภาษาอีสานท้องถิ่นเรียกว่า ชิน (ความเหมาะสม ถูก โฉลก) มือร้อน-มือเย็น

1.2) การมีคาตาในการปลูกพืชผักพื้นบ้าน

1.3) การบนบานบอกกล่าวเจ้าแม่ธรณี

1.4) การถือฤกษ์ยาม หรือวันดีในการปลูก

2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตผักพื้นบ้าน

จากการวิจัย ในการผลิตผักพื้นบ้านมีภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตผักพื้นบ้านที่เป็นเทคนิคในการผลิตผักพื้นบ้านเพื่อให้ได้ผลผลิตดีและมีคุณภาพ ดังนี้

1.1) การเก็บเมล็ดพันธุ์ผักพื้นบ้าน

1.2) การเตรียมแปลง

1.3) การปลูก

1.4) การบำรุง ดูแลรักษา

1.5) การเก็บผลผลิต

5.1.3 คุณค่า และมูลค่าที่เกิดขึ้นจากการผลิตผักพื้นบ้าน

1) คุณค่าที่เกิดขึ้นจากการผลิตผักพื้นบ้าน

จากการวิจัยพบว่าคุณค่าจากการผลิตผักพื้นบ้านเกิดขึ้นกับคนผู้ผลิต ชุมชน และสาธารณะใน 4 ด้าน ดังนี้

1. คุณค่าต่อสังคม มีสองส่วนย่อย คือ สังคมของกลุ่มที่ปลูกผักพื้นบ้าน ที่มีการภูมิปัญญาในการปลูก การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ คนในกลุ่มมีการแบ่งปันเทคนิคการปลูกเพื่อให้ผักพื้นบ้านออกงามสมบูรณ์และการแบ่งปันเมล็ดพันธุ์ผักพื้นบ้านระหว่างกัน ซึ่งถือว่าเป็นคุณค่าในการสร้างความเอื้อเฟื้อ แบ่งปันระหว่าง มีการผลิตที่ไม่โคดเคี้ยว และในส่วนสังคมโดยรวมผักพื้นบ้านที่มีอยู่ตามธรรมชาติมักจะอยู่ในพื้นที่สาธารณะ แหล่งน้ำ ป่าต้นคอนริมห้วยกะปาง และป่าปูละ การใช้ประโยชน์ผักตามแหล่งเหล่านี้ชุมชนจะมีข้อห้าม หรือ ขล้า สำหรับควบคุมการใช้ประโยชน์ที่เห็นแก่ตัว หรือมากเกินไปจนเป็น เป็นการจัดการทางสังคมด้วยระบบความเชื่อความศรัทธาที่ช่วยให้สังคมมีการอยู่ร่วมกันได้อย่างพึ่งพากัน ส่วนใหญ่มีการผลิตผักพื้นบ้านเพื่อบริโภคเหลือก็นำไปแบ่งปัน และนำไปขายทั้งในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง

2. คุณค่าทางด้านโภชนาการและสุขภาพ โดยคุณสมบัติผักพื้นบ้านสามารถนำไปปรุงประกอบเป็นอาหารได้หลากหลายตามคุณลักษณะของผักแต่ละประเภทช่วยให้ชุมชนมีความ

หลากหลายทางด้านอาหารตลอดทั้งปี มีคุณค่าทางโภชนาการสูง หนึ่งผักพื้นบ้านส่วนใหญ่มีสรรพคุณทางยาแม้ไม่ต้องแปรรูปเป็นลักษณะของยา เพียงปรุงกับอาหารก็สามารถรักษาโรคบางอย่างได้ ดังนั้นการรับประทานผักพื้นบ้านจึงเป็นสร้างความหลากหลายให้อาหารพื้นเมือง การบำรุงสุขภาพและการรักษาโรคไปพร้อมกัน

3. คุณค่าทางเศรษฐกิจ ผักพื้นบ้านเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและมูลค่า ในด้านมูลค่าการปลูกผักพื้นบ้านเพื่อจำหน่ายได้สร้างรายได้แก่เกษตรกรบ้านแมคและบ้านส่องเหนือมาตั้งแต่อดีตกระทั่งปัจจุบัน ช่วยลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนโดยไม่ต้องซื้อผักมาประกอบอาหาร พบว่าในปัจจุบันรายได้จากการปลูกผักพื้นบ้านของเกษตรกรบ้านแมคและบ้านส่องเหนือเฉลี่ยรายปี อยู่ที่ 15,685 บาท ซึ่งในปัจจุบันมีเกษตรกรที่ปลูกอย่างเป็นอาชีพจำนวน 16 ราย ดังนั้นมูลค่าจากการปลูกผักสร้างรายได้ให้สองชุมชนอย่างน้อยปีละ 250,960 บาท รายได้จำนวนนี้เพียงพอต่อการใช้จ่ายในครัวเรือนและส่งบุตรหลานเรียนต่อในระดับอุดมศึกษา

4. คุณค่าในการสร้างอาชีพโดยทางอาหาร คือ ชุมชนมีระบบการผลิตที่มีอิสระไม่ถูกผูกขาดจากองค์กร/บริษัทแต่อย่างใด มีการเก็บเมล็ดพันธุ์เพื่อปลูกปีถัดไป มีการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ระหว่างเกษตรกรด้วยกันตามความพึงพอใจ นอกจากนั้นผลผลิตที่ได้้นอกจากบริโภคในครัวเรือนแล้วยังสามารถนำขายมีการจัดการระบบตลาดของกลุ่มตนเองซึ่งมีความยุติธรรม ดังนั้นการผลิตแบบพึ่งตนเองจึงมีความมั่นคงทั้งทางด้านอาหารและความมั่นคงทางสังคม

5. คุณค่าต่อสิ่งแวดล้อม การปลูกแบบผสมผสานและการด้วยระบบอินทรีย์เป็นการสร้างสมดุลให้ระบบของธรรมชาติมีมลพิษน้อยลงส่งผลโดยตรงต่อสุขภาพชุมชน และผักที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติในแหล่งน้ำ ป่าต้นคอนริมน้ำและป่าปู้ดา ช่วยทำให้ชุมชนเก็บหาได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย และเมื่อชุมชนเห็นคุณค่าของแหล่งผักย่อมไม่ทำลายแหล่งนั้นส่งผลให้ระบบนิเวศธรรมชาติไม่ถูกทำลายและยังคงอยู่อย่างยั่งยืน

2) มูลค่าที่เกิดขึ้นจากการผลิตผักพื้นบ้าน

สำหรับมูลค่าทางเศรษฐกิจ พบว่าการผลิตผักพื้นบ้านสร้างรายได้ให้กับผู้ผลิตผักพื้นบ้านมาตั้งแต่อดีตจนปัจจุบันเกิดมูลค่าที่เห็นได้ชัดในชุมชนจากสมัยอดีตที่มีการปลูกผักพื้นบ้านกินที่เหลือจากการบริโภคแล้วก็นำผักพื้นบ้านไปขายภายในชุมชนและภายนอกชุมชน สร้างรายได้ให้กับครอบครัว ผู้ผลิตผักพื้นบ้านในปัจจุบันมีรายได้จากการจำหน่ายผักเฉลี่ยครั้งละ 400 บาท ในหนึ่งสัปดาห์จำหน่าย 3 ครั้ง จึงเท่ากับมีรายได้ 1,200 บาท/สัปดาห์ หรือรายได้เฉลี่ยต่อคน ต่อปี หักค่าใช้จ่ายแล้วอยู่ที่ประมาณ 15,685 บาท

5.1.4 กระบวนการฟื้นฟูและขยายผลพันธุ์ผักพื้นบ้านจากชุมชนบ้านแมดไปสู่ชุมชนบ้านสองเหนือ

การฟื้นฟูพันธุ์ผักพื้นบ้านในชุมชนบ้านแมด มีกระบวนการ 4 กิจกรรม ดังนี้

1. การสำรวจแหล่งผักพื้นบ้านตามภูมินิเวศน์ 4 ประเภท คือ ผักที่อยู่ในภูมินิเวศน์น้ำ นา ป่า ริมห้วยคดาง บ้านและสวน เป็นการสำรวจเพื่อศึกษาข้อมูลของงานวิจัยควบคู่ไปกับการจัดกระบวนการเรียนรู้แก่เยาวชน โดยมีครูอาสาเป็นผู้ถ่ายทอด
2. การเก็บกล้าผักพื้นบ้านที่พบใน 4 ภูมินิเวศน์ มาเพาะขยายพันธุ์ เพื่อนำกลับไปปลูกทดแทนโดยกล้าผักที่นำมาเพาะขยายเป็นกลุ่มผักที่ใกล้สูญพันธุ์ ที่มิจัยกับกลุ่มเยาวชนร่วมกัน ศึกษาการเปลี่ยนแปลงหรือการเติบโต จากนั้นส่งมอบกล้าให้สมาชิกกลุ่มนำไปปลูกทดแทนทั้งในชุมชนบ้านแมดและบ้านสองเหนือ และนำไปปลูกทดแทนในที่สาธารณะของชุมชนบ้านแมด
3. การจัดกระบวนการเรียนรู้คุณค่าผักพื้นบ้านแก่เยาวชน โดยเป็นกระบวนการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการ นำเยาวชนสำรวจแหล่งผักพื้นบ้าน มีครูอาสาเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับผักพื้นบ้าน อธิบายคุณลักษณะ คุณสมบัติของผักที่พบ เยาวชนบันทึกข้อมูลและเก็บผักกลับไปปรุงเป็นอาหารพื้นบ้านและนำมาทำอาหารประยุกต์ให้เยาวชนสามารถกินอาหารจากผักพื้นบ้านได้ เนื่องจากวัฒนธรรมในการบริโภคอาหารเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาเด็กไม่นิยมกินผักพื้นบ้านจึงได้มีการนำผักพื้นบ้านมาทำเป็นอาหารประยุกต์ มีผู้ใหญ่เป็นคนแนะนำจากนั้นสรุปผลร่วมกัน
4. การส่งเสริมการเก็บเมล็ดพันธุ์ผักพื้นบ้านของเกษตรกรผู้ปลูกผักพื้นบ้านในชุมชนบ้านแมด โดยร่วมมือกับเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกมหาสารคามและเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคอีสาน ส่งเสริมให้ชุมชนเก็บเมล็ดพันธุ์เอง โดยเริ่มจาก ถั่วศรราม และผักกาดขาวนัยนา พร้อมกันนั้นส่งเสริมให้มีการแบ่งปันเมล็ดพันธุ์กันภายในกลุ่มด้วย

กระบวนการขยายผลสู่ชุมชนบ้านสองเหนือ ดำเนินการ 2 ลักษณะ ดังนี้

1. สร้างการแบ่งปันเมล็ดพันธุ์ผักพื้นบ้าน และถ่ายทอดภูมิปัญญาเกี่ยวกับการปลูกผักพื้นบ้าน เป็นกระบวนการขยายผลที่ทำไปพร้อมกับช่วงทดลองปฏิบัติการ กล่าวคือ การดำเนินการฟื้นฟูพันธุ์ผักพื้นบ้าน การเรียนรู้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับผักพื้นบ้าน และการระดมข้อมูลต่างๆ จะดำเนินการไปพร้อมกันทั้งชุมชนบ้านแมดและบ้านสองเหนือให้เรียนรู้ไปพร้อมกัน

อนึ่งมีการนำพันธุ์ผักพื้นบ้าน 3 ชนิด ได้แก่ ผักสาบ ผักหวานบ้าน และผักกูดง่อง จากชุมชนบ้านแมดไปปลูกขยายพันธุ์ในบ้านสองเหนือให้มีขึ้นในชุมชนบ้านสองเหนือ และจะมีการนำพันธุ์ถั่วศรรามขยายไปปลูกยังบ้านสองผ่านระบบกลุ่มในอนาคต

2. สร้างการเรียนรู้คุณค่าของผักพื้นบ้านกับเยาวชนบ้านส่องเหนือ เป็นกระบวนการที่ทำร่วมกันระหว่างชุมชนบ้านแมคและบ้านส่องเหนือ มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ผักพื้นบ้านจะภูมิปัญญาสู่เยาวชนของทั้งสองชุมชน โดยคาดหวังว่าเยาวชนกลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มสืบทอดภูมิปัญญาผักพื้นบ้านได้ในอนาคต

5.1.5 ปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนากระบวนการฟื้นฟูพันธุ์ผักพื้นบ้านในบ้านแมคและขยายผลพันธุ์ผักพื้นบ้านสู่ชุมชนบ้านส่องเหนือ

ผู้วิจัยได้อาศัยปัจจัยที่สำคัญเป็นฐานในการดำเนินการ ซึ่งมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

1. องค์ความรู้
2. ผู้นำกลุ่มเกษตรผสมผสานบ้านแมค และกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษบ้านส่อง
3. สมาชิกกลุ่มเกษตรผสมผสานบ้านแมค และกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษบ้านส่องเหนือ
4. กลุ่มเยาวชน
5. คนในชุมชนบ้านแมคและบ้านส่องเหนือ
6. พี่เลี้ยงและอาจารย์ที่ปรึกษา
7. ทีมวิจัย
8. องค์กรหนุนเสริมและภาคีที่เกี่ยวข้อง
9. กระบวนการมีส่วนร่วม
10. การประสานงานและสร้างความร่วมมือกับองค์กรภายนอก
11. การดำเนินการศึกษาวิจัยโดยมีพื้นฐานความคิดมาจากแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ปัจจัยเหล่านี้ใช้ในกระบวนการวิจัยพร้อมทั้งมีการวิเคราะห์ร่วมกับพี่เลี้ยง อาจารย์ที่ปรึกษา ทีมวิจัยและที่ปรึกษาเป็นระยะให้มีความเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ปรับกระบวนการให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ทางสังคม จึงจะทำให้การดำเนินการบรรลุเป้าหมายได้

5.2 การอภิปรายผล

จากผลการวิจัยที่ได้สามารถนำมาอภิปรายผลโดยแยกตามประเด็นจากการสรุปผลการวิจัยที่ได้ ดังนี้คือ

5.2.1 ผักพื้นบ้าน

ผักพื้นบ้านที่พบในชุมชนบ้านแมคและบ้านส่องเหนือมีทั้งหมด 130 ชนิด จำแนกตามแหล่งภูมินิเวศน์ ออกเป็น 4 แหล่งนิเวศน์ตามแหล่งที่เกิด โดยใช้ทฤษฎีในการจำแนกความหลากหลายของพืชผักพื้นบ้านมาช่วยในการจำแนก คือความหลากหลายทางนิเวศวิทยา คือ 1) ผัก

พื้นบ้านฐานภูมิโนเวศน้ำ มี 21 ชนิด 2) ผักพื้นบ้านฐานภูมิโนเวศนา มี 16 ชนิด 3) ผักพื้นบ้านฐานภูมิโนเวศ มี 34 ชนิด และ 4) ผักพื้นบ้านฐานภูมิโนเวศ บ้านและสวน มี 59 ชนิด ซึ่งสอดคล้องกับสำนักงานคณะกรรมการการสาธารณสุขมูลฐาน (2538: 11-12) ที่กล่าวว่า ประเทศไทยกองพฤกษศาสตร์กรมวิชาการได้ทำการศึกษารวบรวมรายชื่อพืชผักพื้นบ้านในแต่ละภาค พบว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มี 130 ชนิด จำแนกตามแหล่งที่อยู่ได้ 6 แหล่ง คือ 1) พืชผักในดง 2) พืชผักในป่า 3) พืชผักตามทุ่งนา 4) พืชผักตามหนองน้ำ 5) พืชผักริมห้วยริมแม่น้ำ 6) พืชผักสวนครัว และแหล่งที่ว่ามี 4 แหล่ง 1) เทือกเขา ป่าดง ป่าละเมาะ พะ ป่าเหล่าเป็นประเภทไม้ป่า 2) ไร่ สวน 3) ทุ่งนา หนอง คลองบึง 4) สวนครัว ผักริมรั้ว และสอดคล้องกับ ผา และคณะ (2549) ที่ศึกษาแนวทางการฟื้นฟูผักพื้นบ้านในพื้นที่ทามโดยชุมชน กรณีป่าทามชุมชนกุดเป่ง ตำบลยางคำ อำเภอนาทาย จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า มีทั้งหมด 48 ชนิด แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ตามแหล่งที่เกิดของผักตามดังนี้ ประเภทผักบก มีทั้งหมด 30 ชนิด ประเภทผักน้ำ มีทั้งหมด 14 ชนิด และประเภทผักครึ่งบกครึ่งน้ำ มีทั้งหมด 4 ชนิด จากผลการวิจัยในการจำแนกแหล่งที่เกิดอาจขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่ในการศึกษาซึ่งมีความแตกต่างกันแต่ละภูมิโนเวศ อาศัยองค์ความรู้ของผู้วิจัยและผู้รู้ในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับ สำนักงานคณะกรรมการการสาธารณสุขมูลฐาน (2538) ที่ได้กล่าวว่า ในการจำแนกพืชผักพื้นบ้านนั้นหากจะอาศัยตามหลักพฤกษศาสตร์ก็จะแบ่งได้ลักษณะหนึ่งแต่จากการศึกษารวบรวมความหลากหลายของพืชผักเหล่านี้ที่มีอยู่กระจายไปทั่วทุกภูมิภาคนั้นกลับพบมุมมองที่น่าสนใจที่พืชผักเหล่านี้สามารถแบ่งหมวดหมู่ออกไปได้หลายแบบโดยอาศัยภูมิปัญญาของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจำแนกพืชผักตามระบบคิดของชาวบ้านร่วมกับนักวิชาการ

5.2.2 ความเชื่อและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตผักพื้นบ้าน

1) ความเชื่อในการผลิตผักพื้นบ้าน

จากการวิจัย พบว่าในการผลิตผักพื้นบ้านมีความเชื่อในเรื่อง ชิน (ความเหมาะสม ถูกโฉลก) ในภาษาอีสานท้องถิ่น เป็นการพิจารณาผักตามอุปนิสัยของคนปลูก มีร้อน-มีเย็น การบอกกล่าวเจ้าแม่ธรณี การถือฤกษ์ยาม หรือวันดีในการปลูก และการมีคาถาในการปลูกผักพื้นบ้านคือ แดงกวา และถั่ว เพื่อให้ผลผลิตเจริญเติบโตดีนอกเหนือจากองค์ความรู้ทางวิชาการที่มีเอกสารหนังสือเขียนไว้ ถือว่าเป็นองค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยนี้ค้นพบในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับ สวิง (น.41-42) ได้กล่าวไว้ว่า วันในการปลูกมีความเชื่อว่าการละมือเพาะปลูกในแต่ละวันจะให้ผลดีกับพืชผักแต่ละประเภทต่างๆ กัน

5.2.3 คุณค่า และมูลค่าที่เกิดขึ้นจากการผลิตผักพื้นบ้าน

1) คุณค่าที่เกิดขึ้นจากการผลิตผักพื้นบ้าน

คุณค่าที่ได้จากการผลิตผักพื้นบ้านในชุมชนมีความเกี่ยวข้องกับวิถี และการดำรงชีพของคนในชุมชนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีดังนี้ 1) คุณค่าต่อสังคม 2) ด้านโภชนาการและสุขภาพ 3) คุณค่าทางเศรษฐกิจ 4) คุณค่าในด้านการสร้างอาชีพโดยทางอาหาร และ 5) คุณค่าต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับ สำนักงานเกษตรจังหวัดสิงห์บุรี (2551) ที่กล่าวว่า ผักพื้นบ้านบางชนิดทรงคุณค่าต่อวิถีชีวิตของคนไทยในแต่ละพื้นที่ นับเป็นมรดกตกทอดของบรรพชน เป็นผลแห่งการเรียนรู้ สืบเกตุจดจำ นำมาใช้ มีคุณค่าไม่เพียงสุขภาพอนามัย แต่ยังมีคุณค่าทางนิเวศน์ ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตที่โยงใยถึงชีวิต ทางศาสนา พิธีกรรม และประเพณีแต่ละท้องถิ่น มีคุณค่าทางโภชนาการสูง บางชนิดกลับมีคุณค่าสูงกว่าพืชผักเศรษฐกิจ เป็นแหล่งคุณค่าทางโปรตีน วิตามิน และเกลือแร่ ของประชาชนในชนบท ซึ่งสอดคล้องกับ สำนักงานคณะกรรมการการสาธารณสุขมูลฐาน (2538) ที่กล่าวว่า พืชผักพื้นบ้านมีคุณค่า ในการสร้างภูมิคุ้มกันสำหรับชาวบ้านที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับ วลัยพร (2550) ที่ได้กล่าวว่า ผักพื้นบ้านของไทยมีคุณค่าในหลายมิติ มีการนำมาใช้ประโยชน์ในหลายรูปแบบ และสอดคล้องอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านาน ไม่ว่าจะเป็นด้านอาหาร ยารักษาโรค การใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆ ตลอดจนคุณค่าทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับ ของ กมลภรณ์ (2536) ที่ได้ศึกษา วัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับคุณค่าของผักพื้นบ้านภาคเหนือ พบว่า ผักพื้นบ้านในชุมชนนำมาใช้ในการดำรงชีวิตในด้านต่างๆ เป็นอาหาร ยาสมุนไพร มีคุณค่าทางด้านศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่น คุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ คุณค่าทางด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นพืชที่ช่วยยึดดิน น้ำ และคุณค่าทางศิลปะและความงาม สอดคล้องกับ มานิตา (2542) ที่ได้ศึกษา การใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านของชาวลัวะ บ้านเด็กลาง คอยภูคา จังหวัดน่าน พบว่า ชาวเขาเผ่าลัวะมีการนำสมุนไพรพื้นบ้านมาใช้เป็นยารักษาโรคในชีวิตประจำวัน พืชแต่ละชนิดมีคุณสมบัติในการรักษาโรคที่แตกต่างกันออกไป พืชที่นิยมใช้กันมากคือ มะเฟือง ใช้ต้มดื่มรักษาน้ำวสาบเสือ ใช้พอกบนบาดแผล ดิง ใช้ต้มดื่มแก้ท้องร่วง ไพล ใช้เหง้าฝนน้ำดื่มแก้ท้องเพื่อ

2) มูลค่าที่เกิดขึ้นจากการผลิตผักพื้นบ้าน

มูลค่าทางเศรษฐกิจจากการผลิตผักพื้นบ้านสร้างรายได้ให้กับผู้ผลิตคิดเป็นรายได้ที่ได้อีกทั้งหมดจากการผลิตผักไปขายทั้งปีจะมีรายได้ 18,765 บาท ซึ่งต้นทุนการผลิตผักมี 3,080 บาท เพราะฉะนั้นรายได้สุทธิจากการผลิตผักพื้นบ้านเมื่อลบต้นทุนการผลิตแล้วเป็นเงิน 15,685 บาท/ คน การนำผลผลิตผักพื้นบ้านที่ได้ในการนำแต่ละส่วนประกอบของผักพื้นบ้านแต่ละชนิดมาขายได้ทุกส่วนแล้วแต่ชนิดของผักพื้นบ้าน ซึ่งสอดคล้องกับ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (2548) ที่ได้ศึกษา การพัฒนาพืชผักพื้นบ้านอีสานเพื่อเศรษฐกิจของชุมชน ในชุดโครงการ การ

จัดการทรัพยากรอีสานโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นฐานในการพัฒนา พบว่า พืชที่สามารถนำมารับประทานเป็นผักพื้นบ้าน เป็นผักสดและ/หรือใช้ประกอบอาหาร บริโภค มีมูลค่าทางเศรษฐกิจตลอดปีประมาณ 43,150 บาทต่อปี และมากที่สุดในช่วงเดือนกรกฎาคมถึงเดือนกันยายน และสอดคล้องกับ สำนักงานเกษตรจังหวัดสิงห์บุรี (2551) ที่กล่าวว่า ผักพื้นบ้านประมาณ 50 ชนิด ที่นำมาจำหน่ายในตลาดตามฤดูกาลเป็นประจำ โดยชนิดและปริมาณจะเปลี่ยนแปลงไปตามท้องถิ่นและฤดูกาล ราคาซื้อขายยังไม่ชัดเจนแน่นอน แต่สามารถทำรายได้ให้แก่ครอบครัวที่เก็บผักปามาขาย บางชนิดได้รับความนิยมเพราะเป็นผักที่ออกตามฤดูกาล หายาก หรือมีเฉพาะบางท้องถิ่น เมื่อถึงฤดูกาลจะมีชาวบ้านพากันไปเก็บไปหา แล้วนำมาขาย บางที่พ่อค้าคนกลางไปรับซื้อถึงที่แล้วนำมาขายต่ออีกที่ ผักปลอดสารพิษ ปลอดสารเคมี จึงทำให้ความนิยมในผักพื้นบ้านดูเหมือนจะเพิ่มมากขึ้นส่งผลให้เป็นที่ต้องการของตลาดมากยิ่งขึ้น และสอดคล้องกับ ผา และคณะ (2549) ที่ได้ศึกษาแนวทางการฟื้นฟูผักพื้นบ้านในพื้นที่ตามโดยชุมชน กรณีป่าตามชุมชนกุดเป่ง ตำบลยางคำ อำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า ปัจจุบันผักตามเป็นผักเศรษฐกิจที่สามารถขายเพื่อเป็นรายได้ให้กับครอบครัวโดยไม่ต้องมีการแปรรูป

5.2.4 กระบวนการฟื้นฟูและขยายผลพันธุ์ผักพื้นบ้านจากชุมชนบ้านแมดไปสู่ชุมชนบ้านสองเหนือ

จากการวิจัยเพื่อพัฒนากระบวนการฟื้นฟูและขยายผลพันธุ์ผักพื้นบ้านจากชุมชนบ้านแมดไปสู่ชุมชนบ้านสองเหนือ ผลที่ได้จากการศึกษาแบ่งเป็นกระบวนการฟื้นฟูพันธุ์ผักพื้นบ้าน 4 กิจกรรม และกระบวนการขยายผลพันธุ์ผักพื้นบ้านมี 2 ลักษณะ ซึ่งการวิจัยผลที่ได้มีความสอดคล้องกับ ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (2543) ที่ได้ศึกษา ภูมิปัญญาพื้นบ้าน : กรณีศึกษาอาหารพื้นบ้านอีสาน บ้านกุดเชียงหมี ตำบลบ้านดง อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น พบว่า บ้านกุดเชียงหมีมีการรวมกลุ่มกันเพื่อฟื้นฟูวิธีการทำอยู่ทำกินแบบพึ่งตนเองที่บรรพบุรุษได้สะสมองค์ความรู้และถ่ายทอดมาให้ โดยมีการจัดกระบวนการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานระหว่างเครือข่ายชาวบ้านด้วยกัน แล้วมาปฏิบัติด้วยตนเองในหมู่บ้าน จากการรวมกลุ่มของชาวบ้านครั้งนี้ส่งผลให้มีการฟื้นฟูแหล่งอาหารธรรมชาติขึ้นอย่างมาก คือ สมาชิกกลุ่มได้มีการนำพืชผักพื้นบ้านทั้งที่เป็นไม้ใช้สอยและพืชผักกินได้นำไปปลูกในไร่นาของตนเองนอกเหนือจากพืชเศรษฐกิจทั่วไปที่ต้องปลูกเป็นประจำอยู่แล้ว ทำให้ชาวบ้านได้ใช้เป็นแหล่งอาหารธรรมชาตินอกเหนือจากการซื้อหา หรือเข้าป่าหาของป่ามารับประทานเหมือนเดิม มีปัจจัยที่ทำให้อาหารพื้นบ้านในบ้านกุดเชียงหมียังคงอยู่ คือ วิถีคิด ความเชื่อในด้านเศรษฐกิจในอดีต การคงอยู่ของวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมของชาวบ้าน และมีกิจกรรมการดำเนินงานในหมู่บ้านเพื่อส่งเสริมฟื้นฟูอาหารพื้นบ้านของกลุ่มออนซอน

จากการเปรียบเทียบทำให้เห็นว่ากระบวนการที่ทำให้การฟื้นฟูและขยายผลพันธุ์ผักพื้นบ้านจากชุมชนบ้านแมคไปสู่บ้านส่องเหนือเกิดความสำเร็จนั้น ต้องอาศัยแนวคิดการมีส่วนร่วมเข้ามาช่วย โดยเริ่มตั้งแต่การพัฒนาโจทย์การวิจัยที่ดึงกลุ่มเกษตรกรผสมผสานและคนในชุมชนบ้านแมค คนในชุมชน เยาวชน ผู้นำชุมชน องค์กรภาคีที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด วิเคราะห์ วางแผนและตัดสินใจในการทำกิจกรรมในทุกขั้นตอนของการวิจัยจนดำเนินโครงการเสร็จสิ้น ซึ่งสอดคล้องกับ นิคม (2540) ที่กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนนับได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา กิจกรรมการพัฒนาใดๆ ก็ตามหากประชาชนมีความรู้สึกรู้ว่าเป็นเจ้าของและลงมือดำเนินกิจกรรมด้วยตัวเองแล้ว กิจกรรมนั้นก็อาจจะสำเร็จและดำรงอยู่ได้ และสอดคล้องกับ พัทรี (2541) ที่กล่าวว่า กรอบพื้นฐานการมีส่วนร่วมที่จะทำให้การมีส่วนร่วมของคนกลุ่มบุคคลที่เข้ามาทำกิจกรรมร่วมกันประสบผลสำเร็จ ประกอบด้วยประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision - Making) ซึ่งเป็นการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมตั้งแต่ระยะเริ่มต้น
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม (Implementation) เป็นการเข้าร่วมโดยการสนับสนุนทางด้านทรัพยากร การเข้าร่วมในการบริหาร และการเข้าร่วมในการร่วมแรงร่วมใจ
3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) โดยอาจจะเป็นผลประโยชน์ทางวัตถุทางสังคม หรือโดยส่วนตัว
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) ซึ่งเป็นการควบคุมและตรวจสอบการดำเนินกิจกรรม รวมทั้งเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไป

ผู้วิจัยเป็นเพียงวิทยากรกระบวนการเปรียบได้กับคุณอำนวยในงานส่งเสริมการเกษตร ทำหน้าที่จัดให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้ผักพื้นบ้านในชุมชน และเป็นผู้ประสานกลุ่ม บุคคล เยาวชน องค์กรภาคีที่เกี่ยวข้องให้เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัย ซึ่งสอดคล้องกับ วิจารณ์ (2552) ที่กล่าวว่า คุณอำนวยมีหน้าที่หลัก คือ ส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และอำนวยความสะดวกต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทั้งในเชิงกิจกรรม เชิงระบบ และเชิงวัฒนธรรม โดยอ้างคำกล่าวของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี เรียกคนเหล่านี้ว่าเป็น “ช่างเชื่อม” ทำหน้าที่เชื่อมโยงผู้คนหรือหน่วยงานเข้าหากัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เชื่อมระหว่างผู้มีความรู้หรือประสบการณ์ กับผู้ต้องการเรียนรู้และนำความรู้นั้นไปใช้ประโยชน์

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการถ่ายทอดความรู้ผักพื้นบ้านจากบ้านแมคไปสู่บ้านส่องเหนือ ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม” เกิดองค์ความรู้ ที่เป็นภูมิปัญญาเกี่ยวกับผักพื้นบ้านที่มีอยู่ในตัวบุคคล ผู้รู้ และชุมชน ทั้งค้นพบองค์ความรู้ใหม่ โดยอาศัยประสบการณ์ในการปลูกเรียนรู้ผ่านการแลกเปลี่ยนดูงานของกลุ่มผู้ปลูกผักพื้นบ้านในชุมชน แล้วเกิดการถ่ายทอดองค์

ความรู้สึบทอดต่อกันมา และในการวิจัยนี้ พบว่า เกิดข้อค้นพบว่าในชุมชนบ้านส่องเหนือก็มีองค์ความรู้และภูมิปัญญาในการผลิตผักพื้นบ้านอยู่ไม่น้อยกว่าบ้านแมคในระหว่างการศึกษาวิจัย ทำให้เกิดถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาเกี่ยวกับผักพื้นบ้านในรูปแบบของการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ที่มีอยู่ในแต่ละบุคคล ผู้รู้ ระหว่างกลุ่มเกษตรกรผสมผสานบ้านแมคและกลุ่มปลูกผักปลอดสารบ้านส่องเหนือ และคนที่สนใจ ในบ้านแมคและบ้านส่องเหนือ มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับเยาวชน โดยการบอกเล่า การสำรวจแหล่งผักพื้นบ้านในชุมชน เรียนรู้ผักพื้นบ้านในแปลงของผู้รู้และปลูกผักพื้นบ้าน ทำอาหารพื้นบ้านและนำมาประยุกต์ให้เด็กกินได้ พาเด็กทดลองปลูกผักในนิเวศน์ที่เหมาะสมกับผักพื้นบ้านนั้น ซึ่งสอดคล้องกับ พะเยาว์ (2549) ที่กล่าวว่า ภูมิปัญญานั้นมีกระบวนการที่เกิดจากการสืบทอด ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในท้องถิ่นต่างๆ แล้วพัฒนาเลือกสรรปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิดทักษะและความชำนาญที่สามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ในบริบทของภูมิปัญญานั้น และสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการความรู้ อ่างของ จารุวรรณ (2543) ที่กล่าวว่า วิธีการถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร และแบบเป็นลายลักษณ์อักษร โดยเฉพาะการถ่ายทอดความรู้ของชาวอีสานมีการถ่ายทอดโดยยึดกลุ่มเป้าหมายหลักในการถ่ายทอดเป็นตัวกำหนดรูปแบบในการถ่ายทอดความรู้ เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้เข้าถึงข้อมูลได้อย่างถูกต้อง มีวิธีการดังนี้

1. การถ่ายทอดความรู้แก่เด็กต้องมีลักษณะของรูปแบบการถ่ายทอดที่ง่ายไม่ซับซ้อน สนุกสนาน คึงคุดใจ รูปแบบที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้ คือ การละเล่น การเล่านิทาน และการลงทำ เพราะเด็กจะอยู่ในช่วงการเรียนรู้จากโลกและสิ่งที่อยู่รอบตัวของเด็กเอง เช่น การเรียนรู้ร่างกาย ปรากฏการณ์ธรรมชาติ
2. การถ่ายทอดความรู้แก่ผู้ใหญ่ต้องเลือกใช้คำที่เป็นภาพพจน์ เลียนเสียงธรรมชาติ คำเปรียบเทียบกับช้าง ช้าง สุนัข เพื่อสร้างแรงจูงใจ วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาตามวัฒนธรรมอีสานมีหลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่า พิธีสู่ขวัญ พิธีทางพุทธศาสนา พิธีกรรมในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต การประกอบอาชีพ เพื่อสร้างเป็นความรู้ให้ดำรงอยู่

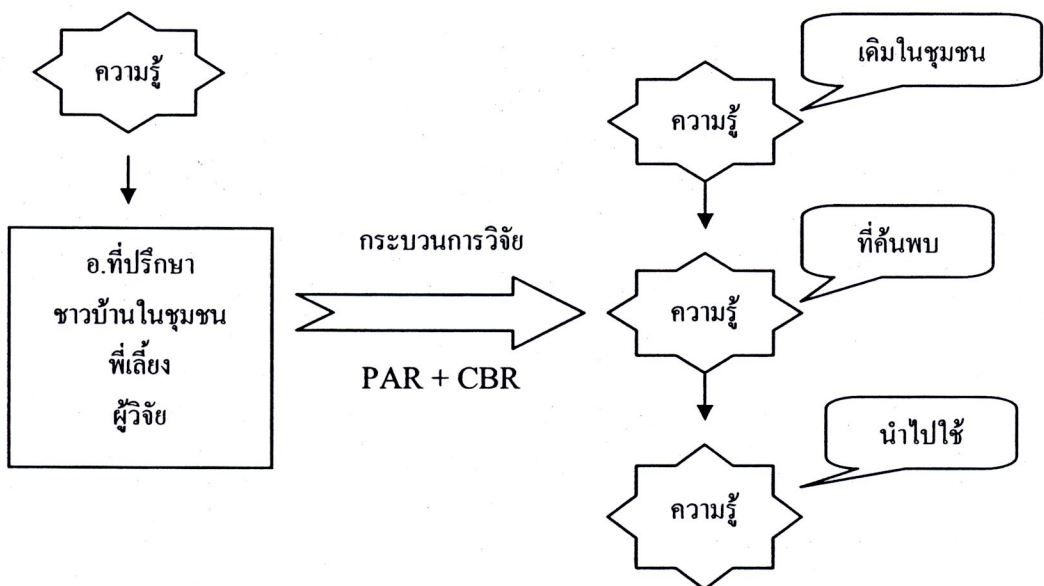
จากการที่ผู้วิจัยได้นำแนวคิด ทฤษฎี มาช่วยในการวิจัยครั้งนี้ ผลการศึกษาทำให้เราสรุปเป็นผังออกมาได้ดัง แผนภูมิ 11 คือ นำแนวคิดการจัดการความรู้ แนวคิดในเรื่องของภูมิปัญญาของศูนย์ศึกษาภูมิปัญญาอีสาน-ล้านช้าง (http://www.ksu.ac.th:8000/bai_laen/wd.htm, 2550) ที่ได้อธิบายเพิ่มเติม เกี่ยวกับแนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้วิจัยนำมาอธิบายภูมิปัญญาเกี่ยวกับผักพื้นบ้านในบ้านแมค ว่ามีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับความรู้ คนกับทรัพยากร และความเชื่อกับทรัพยากร และ

การนำความเชื่อในการปลูกผักในเรื่อง ชิน ขล้า การถือฤกษ์ยาม ไปจัดการทรัพยากร ผักป่า ผักนา ผักน้ำ และผักสวน ในเรื่องของทรัพยากรเกี่ยวข้องกับวิถีการผลิต ซึ่งสัมพันธ์กับกลุ่มคน คนปลูก คนกิน ชาวชน คนหนุ่มในชุมชน และกลุ่มคนใช้ความเชื่อและพิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้องกับวิถีการผลิตผักพื้นบ้าน ซึ่งในแต่ละส่วนมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับผักพื้นบ้านและวิถีชีวิตของคนในชุมชน กลุ่มผู้ปลูกผักพื้นบ้าน ซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาและองค์ความรู้ในแต่ละด้านที่สำคัญในชุมชน ผ่านการสั่งสมจากประสบการณ์ เกิดเป็นองค์ความรู้ถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน และถ้ามีการอนุรักษ์ พื้นฟู และขยายผลภูมิปัญญาและองค์ความรู้ที่มีอยู่ไว้ สิ่งเหล่านี้ก็จะไม่หายไปจากคนในชุมชนสามารถนำไปถ่ายทอดสู่คนรุ่นต่อไปในชุมชนเองและผู้ที่เกี่ยวข้องได้

ในส่วนของการกระบวนการศึกษานำแนวคิดการมีส่วนร่วมและการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม และแนวความคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เข้ามาช่วยในการออกแบบกระบวนการวิจัย โดยเริ่มตั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมการ เป็นการกำหนดปัญหา พัฒนาโจทย์ จนได้เป็นโครงการวิจัยเพื่อนำมาวิจัย ขั้นตอนการศึกษาข้อมูล ในการศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลเราต้องใช้เครื่องมือในการศึกษาทั้งการสนทนากลุ่ม สัมภาษณ์ สํารวจ และสังเกต เข้ามาช่วยว่าจะได้ซึ่งข้อมูลออกมาเพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์ข้อมูล โดยเราใช้ฐานในเรื่องของภูมิปัญญา ความเชื่อ/ ศรัทธา คุณค่า และมูลค่า ที่เกี่ยวข้องกับผักพื้นบ้านมาเป็นฐานในการวิเคราะห์เพื่อนำไปสู่ขั้นตอนทดลองปฏิบัติการกำหนดกิจกรรมในการพัฒนากระบวนการฟื้นฟูพันธุ์ผักพื้นบ้าน ออกมาเป็นกิจกรรม คือ การจัดกระบวนการเรียนรู้แก่เยาวชน ขยายพันธุ์ผักพื้นบ้าน แล้วตั้งกลุ่มเยาวชนในชุมชนมาเพื่ออนุรักษ์พื้นฟูและขยายพันธุ์ผักพื้นบ้านต่อไป และขยายผลพันธุ์ผักพื้นบ้านออกมาในกิจกรรมการส่งต่อพันธุ์ผักพื้นบ้านผ่านกิจกรรมกลุ่ม และสื่อ ออกมาในรูปแบบการทำกิจกรรมนำเสนอผลการวิจัยให้คนในชุมชนรู้จักผักพื้นบ้านมากขึ้น ในการวิจัยพบว่า ระหว่างการวิจัยเกิดปฏิสัมพันธ์กันเกิดทั้ง 2 ชุมชน ในการพื้นฟูและขยายผลไปทั้งสู่คนในชุมชนบ้านแมคและบ้านส่องเหนือ สรุปผลที่ได้ออกมาทำให้เห็นว่าการที่ผักพื้นบ้านในชุมชนบ้านแมคและบ้านส่องเหนือ ถ้าจะทำให้เกิดการอนุรักษ์ พื้นฟู และขยายผลได้ต้องมีฐานองค์ความรู้ในเรื่องของภูมิปัญญาการรักษาพันธุ์ วิธีการผลิตผักพื้นบ้าน คุณค่า/ มูลค่า การเรียนรู้ระหว่างกลุ่ม และการเรียนรู้ของเยาวชน การปลูกผักพื้นบ้านทั้งหมดในปัจจุบันการผลิตเป็นกระบวนการปรับตัวที่ชุมชนนำความเชื่อเดิมและการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตในปัจจุบันมาทำร่วมกัน จึงสรุปได้ว่าการปลูกผักพื้นบ้านของคนในชุมชนบ้านแมคในปัจจุบันนั้นเป็นการปลูกบนฐานทรัพยากร/ ชุมชน/ ความเชื่อท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมทุนนิยมและวิถีการผลิต

มิใช่มีแต่นักส่งเสริมการเกษตรเข้าไปหาทางแก้ไขปัญหาให้ สอดคล้องกับหลักการส่งเสริมการเกษตรที่บุคคลที่เป็นเจ้าหน้าที่ส่งเสริมควรยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติ

กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในวิถีชาวบ้านในชุมชนเป็นแบบครูพักลักจำ มีการลอกเลียนแบบนำมาความรู้ที่ได้จากการไปศึกษาคูงานในพื้นที่แหล่งเรียนรู้ที่เป็นเกษตรกรต้นแบบ แหล่งที่ทำการผลิตแล้วประสบผลสำเร็จมีการสอน สาธิต ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับบุคคลที่สนใจได้นำความรู้นั้นมาลองทำเอง ทดลองปฏิบัติจนประสบผลสำเร็จ ทำให้ผลผลิตผักพื้นบ้านของแต่ละคนได้ผลผลิตดีขึ้น ปลอดภัยจากสารพิษ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับการวิจัยครั้งนี้อาจมีสิ่งที่ต่างกันหรือเหมือนกันบ้าง คือ ในการวิจัยนี้กระบวนการถ่ายทอดความรู้จะมีการนำกระบวนการวิจัยเข้ามาช่วยเพื่อก่อให้เกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้ไปสู่กลุ่มเป้าหมายคือ ซึ่งความรู้นั้นเป็นการแลกเปลี่ยนกันระหว่างกระบวนการวิจัยโดยมีพี่เลี้ยง อาจารย์ที่ปรึกษา ชาวบ้านในชุมชน และผู้วิจัยที่แต่ละคนมีองค์ความรู้ในแต่ละด้านมาร่วมกันทำวิจัย โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบ PAR และ CBR เข้ามาช่วยในศึกษาจนได้เป็นองค์ความรู้ที่ค้นพบจากการวิจัยออกมาเป็นเอกสารชุดความรู้ที่เรานำมาพร้อมกับองค์ความรู้เดิมที่มีอยู่ในชุมชน แล้วนำความรู้ที่ได้ไปใช้ให้ก่อประโยชน์กับบุคคลเป้าหมาย ซึ่งแสดงในแผนภูมิ 12 ดังนี้

แผนภูมิ 12 การบูรณาการความรู้ผ่านกระบวนการวิจัย PAR และ CBR

กระบวนการวิจัยก็เริ่มจากการค้นหาปัญหาของชุมชนก่อนว่ามีปัญหาในเรื่องใด ในการวิจัยนี้มีปัญหาในเรื่องผักพื้นบ้าน กำหนดประเด็นในการศึกษาข้อมูล สรุปข้อมูลที่ได้ นำมาวิเคราะห์ปัญหาและกำหนดแนวทางแก้ไขเป็นกิจกรรมลองทดลองปฏิบัติการแก้ไขปัญหา พัฒนากระบวนการฟื้นฟูและขยายผลพันธุ์ผักพื้นบ้านร่วมกัน แล้วนำผลที่ได้มาสรุปผลการวิจัย หาแนวทางความร่วมมือในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และขยายผลพันธุ์ผักพื้นบ้านต่อไปในชุมชนเพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนของพันธุ์ผักพื้นบ้านให้คงอยู่ องค์ความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลกลุ่มเกษตรกร ผสมผสานบ้านแมค กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษบ้านส่องเหนือก็นำมาทำเป็นเอกสาร นำเสนอข้อมูล ช่วยกันรณรงค์ประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนและนอกชุมชนได้รับรู้ ผ่านกระบวนการวิจัยซึ่งในแต่ละกระบวนการทีมวิจัย พี่เลี้ยง ผู้ที่เข้าร่วม รวมทั้งหน่วยงานที่เข้าร่วมด้วยจะมีส่วนร่วมในการคิด วางแผน เสนอความคิดเห็น ร่วมกันคิดหาทางแก้ไขปัญหานั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ซึ่งเปรียบเทียบกับจากแบบเดิมนักส่งเสริมการเกษตรจะมีบทบาทดังแผนภูมิของ วรทัศน์ (2546) ดังนี้

แผนภูมิ 13 ความเชื่อมโยงของการสื่อสารแบบ 2 ทาง โดยนักส่งเสริมการเกษตรเป็น ตัวกลางนำความรู้จากนักวิจัยไปสู่เกษตรกร

การติดต่อสื่อสารกันในการวิจัยนี้ผู้วิจัยนำ เบอร์โล (Berlo, K.David. อ้างใน วรทัศน์, 2546: 30-3) ซึ่งคิดค้นกระบวนการของการติดต่อสื่อสารไว้ในลักษณะรูปแบบจำลอง S M C R Model มาอธิบายกระบวนการที่ดำเนินการวิจัยครั้งนี้ คือ

1. **ผู้ส่ง (Source)** เป็นกลุ่มเกษตรกรผสมผสานบ้านแมค ทีมวิจัย เขาวงกตที่เป็นทีมวิจัยร่วมเป็นผู้ที่มีทักษะสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ได้ โดยร่วมกันเรียนรู้ทักษะในการสื่อสารไปพร้อมกัน โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบ PAR และ CBR จากประสบการณ์ของแต่ละคน มีเจตคติที่ดีต่อผู้รับ มีความรู้ย่อดีเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารที่จะส่ง และสามารถนำเสนอข้อมูลนั้นให้เหมาะสมและสอดคล้องต่อระดับความรู้ของผู้รับ ตลอดจนพื้นฐานทางสังคม และวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับผู้รับในชุมชน

2. ข้อมูลข่าวสาร (Message) เกี่ยวข้องผัฟพื้นบ้าน

3. ช่องทางการส่ง (Channel) หมายถึงการที่จะส่งข่าวสารโดยการให้ผู้รับได้รับข่าวสารข้อมูลโดยผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 หรือเพียงส่วนใดส่วนหนึ่ง คือ การได้ยิน การดู การสัมผัส การลิ้มรส หรือการได้กลิ่น

4. ผู้รับ (Receiver) คือ กลุ่มเกษตรกรในชุมชนบ้านส่องเหนือ ชาวชน คนในชุมชนที่สนใจที่มารับการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับผัฟพื้นบ้าน เป็นผู้ที่มีทักษะในการสื่อสารสามารถรับรู้องค์ความรู้ที่ไดจากการศึกษาวิจัยได้ เป็นผู้ที่มีเจตคติ ระดับความรู้ และพื้นฐานทางสังคม วัฒนธรรม เช่นเดียวหรือคล้ายคลึงกันกับผู้ส่งสารจึงจะทำให้การสื่อความหมายหรือการสื่อสารนั้นได้ผล

5.3 ข้อเสนอแนะต่อการวิจัย แบ่งออกเป็น

5.3.1 กระบวนการ

1) การคัดเลือกทีมวิจัยพื้นที่ควรคัดเลือกบุคคลที่เป็นที่น่าเชื่อถือและสังคมยอมรับการประสานความร่วมมือในชุมชนจึงจะสัมฤทธิ์ผล และหากในชุมชนนั้นมีบุคคลผู้ซึ่งมีประสบการณ์เคยผ่านกระบวนการพัฒนาหรืองานวิจัยมาก่อนจะสามารถสนับสนุนกระบวนการวิจัยได้ดียิ่งขึ้น

2) การจัดกระบวนการในพื้นที่ควรให้มีความต่อเนื่องและเข้มข้น มีกระบวนการกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของเรื่องมากกว่าเป็นผู้ให้ข้อมูลจะทำให้เกิดความร่วมมือได้

3) กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ศักยภาพพื้นที่ ควรตรึงครองพินิจปัจจัยเกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน “ส่องให้ซอด” หมายถึง ในการทำความเข้าใจระบบของผัฟพื้นบ้านองค์ประกอบที่ควรศึกษาไม่เพียงแต่ผัฟกับคนเท่านั้น ควรศึกษาระบบของชุมชน/นิเวศพื้นที่/ค่านิยม และอื่นๆ ประกอบด้วยจึงจะค้นพบมุมมองที่หลากหลายในการตัดสินใจ

4) กระบวนการวิจัยโดยเฉพาะที่เป็นวิทยานิพนธ์ของนักศึกษา ขอบเขตการศึกษาไม่ควรวางกรอบให้กว้างเกินไป ควรใช้ประเด็นเล็กๆแต่ชัดเจนในการศึกษา จึงจะเหมาะสมกับประสบการณ์และระยะเวลา

5.3.2 การฟื้นฟูและขยายผลพันธุ์ผัฟพื้นบ้าน

1) ต้องมีกลุ่มในชุมชนที่ดำเนินการต่อเนื่องในการอนุรักษ์ฟื้นฟูพันธุ์ผัฟพื้นบ้าน มีกิจกรรมเป็นแนวทางให้คนในชุมชนและนอกชุมชนได้เรียนรู้ เช่น การเก็บเมล็ดพันธุ์ การปลูกผัฟปลอดสารพิษ การค้นหาแนวทางการขยายพันธุ์ผัฟพื้นบ้านชนิดอื่นๆนอกเหนือจากที่ทำการทดลองในโครงการ ที่สำคัญการจัดตั้งจะต้องมาจากความร่วมมือกันของคนในชุมชนเป็นหลัก

2) ต้องมีระบบการจัดการความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน นำองค์ความรู้ที่ค้นพบจากการวิจัยจัดเป็นฐานข้อมูลของชุมชนให้ผู้สนใจได้ศึกษา ขณะเดียวกันก็ต้องพัฒนาศักยภาพการถ่ายทอดภูมิปัญญาเกี่ยวกับผักพื้นบ้านที่มีอยู่ในชุมชนให้สามารถถ่ายทอดสู่ลูกหลานได้อย่างเป็นระบบ

3) ต้องมีการรณรงค์/ประชาสัมพันธ์ คุณค่าของผักพื้นบ้านต่อคนในชุมชนและสาธารณะ ให้รับรู้และตระหนักถึงความสำคัญ มีการผลิตสื่อนำเสนอที่หลากหลาย เช่น มีการประชาสัมพันธ์เสียงตามสายในชุมชน กระจายเสียงทางวิทยุ ผลิตป้ายประชาสัมพันธ์ แผ่นพับ VCD ละครเด็ก และนิทรรศการเคลื่อนที่ เป็นต้น

4) ต้องนำองค์ความรู้ผักพื้นบ้านเข้าสู่ระบบการศึกษาท้องถิ่นผลักดันให้องค์ความรู้ผักพื้นบ้านถูกยกระดับเป็นหลักสูตรท้องถิ่นที่ได้รับการรับรองจากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาในพื้นที่ให้จัดการเรียนการสอนในโรงเรียนได้ ลูกหลานจึงจะได้เรียนรู้อย่างเป็นทางการควบคู่ไปกับการปฏิบัติจริงกับครอบครัว

5.4 ปัญหาและอุปสรรคในการวิจัย

5.4.1 ด้านกระบวนการ

1) ปัญหาของผู้วิจัย

1. ผู้วิจัยไม่มีประสบการณ์งานวิจัยมาก่อน เมื่อต้องศึกษาวิจัยต้องใช้เวลาในการทำ ความเข้าใจมาก จึงส่งผลให้การศึกษาในระยะแรกล่าช้าและกระบวนการไม่ลื่นไหล

2. บุคลิกส่วนตัวของผู้วิจัยเป็นนักวิจัยมีกระบวนการคิด กระบวนการตัดสินใจทำงานที่ค่อนข้างช้าและขาดความมั่นใจทำให้การสนับสนุนกระบวนการวิจัยในพื้นที่ไม่ต่อเนื่อง และทำให้คนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมไม่ต่อเนื่อง

2) ปัญหาของชุมชน

ปัญหาที่พบในระหว่างกระบวนการวิจัยของชุมชน คือ กลุ่มผู้นำทางการ ผู้ใหญ่บ้าน ให้ความร่วมมือกับโครงการน้อย ด้วยคิดว่า การฟื้นฟูผักพื้นบ้านไม่ใช่เรื่องสำคัญ หรือไม่จำเป็นต้องฟื้นฟู และเข้าใจว่าการดำเนินโครงการนี้เป็นภาระของสมาชิกกลุ่มเกษตรกรกรบ้านแม่และบ้านสองเหนือ ไม่ใช่ภาระของผู้นำ

5.4.2 ด้านการจัดการ

1) การประสานงานระหว่างผู้วิจัยและทีมวิจัยในพื้นที่ในระยะแรกเน้นการประสานทางโทรศัพท์ทำให้ความเข้าใจกระบวนการของทีมในพื้นที่คลาดเคลื่อนเมื่อจัดกระบวนการจึงมีความติดขัดในรายละเอียด

2) ผู้วิจัยกระตุ้นความร่วมมือในการศึกษาและการทดลองปฏิบัติการกับนักวิจัยเยาวชนได้น้อย นักวิจัยเยาวชนจึงให้ความร่วมมือกับกระบวนการไม่เต็มที่

3) ระยะเวลาโครงการกับวิถีชุมชนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องผักพื้นบ้านมีความเหลื่อมกัน กล่าวคือ ช่วงศึกษาไม่ใช่ฤดูกาลของผักพื้นบ้าน การศึกษาเชิงประจักษ์จึงไม่ชัดเจนเท่าที่จำเป็น

5.5 ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1. กระบวนการฟื้นฟูและขยายผลพันธุ์ผักพื้นบ้าน จะต้องเริ่มจาก สำรวจผักพื้นบ้านที่มีอยู่ในชุมชนก่อน เพื่อให้รู้ว่าอะไรหาย/ อะไรคงอยู่/ อะไรควรฟื้นฟู การพัฒนากระบวนการฟื้นฟูและขยายผลพันธุ์ผักพื้นบ้านจึงจะสำเร็จได้

2. อะไรเป็นปัจจัยที่เอื้อควรเสนอให้ทำ เช่น เยาวชนช่วยได้ดีทั้งกระบวนการฟื้นฟูและขยายผล ควรดึงเด็กเข้ามาร่วมในกระบวนการทุกๆ กิจกรรม เพื่อให้เกิดการฟื้นฟูและขยายผลพันธุ์ผักพื้นบ้านในชุมชน

3. การสร้างความตระหนักของชาวบ้าน อาจจะใช้ตัวเลขต้นทุนการผลิตเทียบกับรายได้ และเทียบกับพืชที่ใช้สารเคมี

4. การชี้ให้เห็นคุณค่าทางสังคม คุณค่าทางสุขภาพ คุณค่าทางเศรษฐกิจ คุณค่าในด้านการสร้างอาชีพโดยทางอาหาร และคุณค่าต่อสิ่งแวดล้อม ทำให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักในการที่จะต้องฟื้นฟูและขยายผลพันธุ์ผักพื้นบ้านร่วมกันในชุมชน

5. ในการส่งเสริมการเกษตรในการวิจัยนี้ โดยส่วนใหญ่จะใช้วิธีการส่งเสริมแบบกลุ่ม กลุ่มเป้าหมายก็จะเป็น สมาชิกกลุ่มเกษตรผสมผสานบ้านแมค สมาชิกกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ บ้านสองเหนือ กลุ่มเยาวชนในชุมชน มีการจัดประชุมกันและมีการสาธิตการทำอาหารพื้นบ้าน การจัดกิจกรรมสำรวจเรียนรู้ผักพื้นบ้านจากนิเวศน์จริงในชุมชน ทำให้ความรู้สามารถเข้าถึงบุคคลเป้าหมายได้มาก ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่าย ซึ่งในการทำแบบนี้บางครั้งก็เกิดปัญหาเนื่องจากคนเข้าร่วมเยอะ ทำให้ความรู้เข้าถึงไม่ได้ทำที่ควร จูงใจผู้เข้าร่วมไม่ได้ แต่ก็มีการปรับกระบวนการและกิจกรรมเพื่อก่อให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ได้มากที่สุด

6. ผลการวิจัยบทเรียนที่ได้รับจากการทำวิจัยร่วมกับคนในชุมชนทำให้เข้าใจถึงว่า ทักษะและการยอมรับของบุคคลที่เข้าร่วมกิจกรรม รับการถ่ายทอดความรู้ที่มีความสำคัญมาก เพราะหาว่าบุคคลเป้าหมายไม่มีทักษะในการทำความเข้าใจกับข้อมูลความรู้ที่เราส่งไปให้ก็ต้องเป็นหน้าที่ของผู้วิจัยที่ลงไปทำงานในพื้นที่ที่จะต้องหาเทคนิค ปรับกระบวนการเพื่อก่อให้เกิดการรับรู้สามารถถ่ายทอดความรู้ได้ ทักษะของแต่ละบุคคลก็มีความแตกต่างกัน การยอมรับองค์ความรู้ใหม่ๆ ก็มีความต่าง เป็นหน้าที่ของนักส่งเสริมที่จะต้องลงไปทำงานจริงให้ตระหนักถึงความสำคัญ

ของทักษะและเตรียมความพร้อมให้ดี เพื่อจะได้ทำให้ความรู้ลงสู่ชุมชนมากที่สุด ร่วมแก้ไขปัญหให้กับกลุ่มเป้าหมายหรือเกษตรกรได้

7. ในการส่งเสริมการเกษตรนั้น เจ้าหน้าที่ส่งเสริม หรือเกษตรอำเภอ หรือ อบต. อาจจะ ต้องเปลี่ยนวิธีการส่งเสริมใหม่ ซึ่งแต่เดิมจะเป็นผู้นำความรู้ที่มีอยู่จากการวิจัยของนักวิชาการมาทำ ทำเป็นข้อมูลให้เหมาะสมต่อความต้องการของกลุ่มเป้าหมายให้นำความรู้นั้นไปใช้ บางครั้งความรู้ ที่นำไปถ่ายทอดให้กับเกษตรกรนั้นอาจจะไม่ได้เป็นสิ่งที่ต้องการก็ได้ เราควรสอบถามปัญหา ความ ต้องการองค์ความรู้กับกลุ่มเป้าหมายในชุมชนนั้นก่อน แล้วจึงร่วมกันหาแนวทาง ปรัชญา วางแผน ช่วยกันคิดแก้ไขปัญหามาพร้อมๆ กัน โดยต้องเป็นผู้ประสานงานกับกลุ่มคน หน่วยงาน ที่เกี่ยวข้อง กับปัญหา จนทำให้สามารถแก้ไขปัญหาได้ร่วมกันอย่างมีส่วนร่วม เพราะจะเป็นประโยชน์ต่อ เกษตรกรเป้าหมายได้เป็นอย่างดี แก้ไขปัญหาได้และได้รับความรู้ที่เหมาะสมเป็นสิ่งที่นำไปใช้ ประโยชน์ได้จริงตามต้องการ แก่ผู้จุดนั้นเอง

8. นักส่งเสริมการเกษตรควรมีบทบาทในการเป็นผู้ประสานงานเป็นหลัก และต้องมีความ เป็นกันเองกับคนในชุมชน เกษตรกรเป้าหมาย ไม่วางตัวเหนือท่านต้องเป็นผู้ที่มีความอ่อนน้อม ถ่อมตน จริงใจที่จะช่วยเหลือร่วมแก้ไขปัญหาร่วมกัน ยอมรับความรู้ที่ได้จากกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ ที่เราลงไป เนื่องจากในการส่งเสริมจริงบางครั้งแล้วความรู้ที่นักส่งเสริมมีอยู่อาจจะรู้แต่ในตำรา ใน หนังสือ ไม่มีทักษะหรือความรู้เหมือนอย่างบุคคลเหล่านั้นก็ได้ เราต้องมีการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกัน และกัน ปรับแนวคิดของคนให้เป็นผู้ที่ใฝ่หาความรู้ใหม่ๆ ซึ่งถ้าเกษตรกรได้ถ่ายทอดความรู้ให้เรา ได้รับเขาจะมีความภูมิใจในตนเองมาก เป็นการสร้างความเป็นกันเองให้เกิดขึ้นได้ง่าย จะทำให้ เกษตรกรเป้าหมายยอมรับการถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือความรู้ใหม่ๆ ได้ง่ายยิ่งขึ้น มันเข้าไปพบ เยี่ยมเยือนเกษตรกร ภาษาในการติดต่อสื่อสารบางก็มีส่วนที่ทำให้เกษตรกรเข้าใจรับรู้เทคโนโลยี และองค์ความรู้ที่เราเข้าไปให้กลุ่มเป้าหมายได้ง่ายและเร็วขึ้นแต่ก็ขึ้นอยู่กับทักษะอื่นๆ ประกอบกัน เพื่อให้การส่งเสริมประสบผลสำเร็จ เกษตรกรเป้าหมายได้รับประโยชน์สูงสุด

5.6 ข้อเสนอแนะต่อการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัย เรื่อง “กระบวนการถ่ายทอดความรู้ผักพื้นบ้านจากบ้านแม่คไปสู่บ้าน ส่องเหนือ ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม” ผู้วิจัยยังมีข้อเสนอแนะที่สามารถนำไป เป็นโจทย์การวิจัยต่อเนื่องในเรื่องกระบวนการถ่ายทอดถ่ายทอดความรู้ในชุมชน เช่น

1. ควรมีการศึกษาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนทุกประเภท
2. ควรมีการศึกษาเชิงลึก ในเรื่องของพฤติกรรม ทักษะคณิ ค่านิยม ในการบริโภคอาหารและ ผักพื้นบ้านในชุมชน เป็นรายบุคคล รายกลุ่มต่อไป

3. ควรมีการศึกษาปัจจัยต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อการบริโภคอาหาร และผักพื้นบ้านของคนในชุมชน
4. ควรมีการศึกษาแนวทางการปรับตัวในการบริโภคอาหารและผักพื้นบ้านต่อวิธีการเปลี่ยนแปลงชุมชนเกษตรสู่ชุมชนเมือง
5. ควรมีการศึกษาระบบตลาดที่เอื้อต่อการผลิตผักพื้นบ้านในชุมชน และแนวทางการแปรรูปผักพื้นบ้านสู่ระบบตลาดในชุมชน
6. ควรมีการศึกษาต่อในประเด็นที่กลุ่มเกษตรกรในชุมชนสนใจ เช่น การปรับตัวเกี่ยวกับวิธีการทำการเกษตรของคนในชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเกษตรสู่ชุมชนเมือง